

97-814

**BELEIDSPLAN
ARCHEOLOGIE ONDER WATER**

Afdeling Archeologie Onder water
Alphen aan den Rijn
31-10-'90

BOEKMAN*stichting*

Studiecentrum voor kunst, cultuur en beleid

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
telefoon bibliotheek 020-624 37 39
fax 020-638 52 39
e-mail e.boekman@inter.NL.net

De uitleentermijn bedraagt 4 weken. Verlenging met 4 weken is mogelijk, tenzij de publikatie inmiddels is gereserveerd.

De uitleentermijn is verstreken op:

--	--	--

VOORWOORD

Sedert 1980 is stukje bij beetje inhoud gegeven aan het Nederlandse Overheidsbeleid op het terrein van de archeologie onder water. Op basis van "Een toekomstplan voor de archeologie van de Nederlandse wateren" uit mei 1981 en de "Notitie ontwikkeling archeologie in Nederlands water" van 10 september 1985 (opgesteld door de toenmalige Directie Musea, Monumenten en Archieven) is gestalte gegeven aan de opbouw en taakinvulling van de Afdeling Archeologie Onder water (A.A.O.) die op 1 januari 1990 aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek is toegevoegd.

Het voorliggende plan is opgesteld ter vervanging en actualisering van beide genoemde stukken. Het is bedoeld om richting te geven aan de activiteiten van de Afdeling en als richtsnoer bij bestuurlijke besluitvorming. Een belangrijk punt daarbij is de toekomst van de onder het Ministerie van Verkeer en Waterstaat gerealiseerde voorzieningen ten behoeve van de scheepsarcheologie in de IJsselmeerpolders. In de afgelopen jaren zijn intensieve onderhandelingen gevoerd over samenwerking en eventueel samengaan tussen de dienstonderdelen die thans onder V&W vallen en de Afdeling Archeologie Onder water. Bij het tot stand brengen en ontwikkelen van de A.A.O. is met die laatste mogelijkheid consequent rekening gehouden. Doublures in taken en voorzieningen zijn consequent vermeden. Er is daarmee echter een zware wissel getrokken op een alleszins onzekere toekomst. Het moment is gekomen waarop knopen dienen te worden doorgemaakt om te kunnen komen tot een evenwichtige invulling van het beleidsterrein. Een evenwichtig opgebouwde uitvoerende dienst zal daarvan deel uitmaken. Op verschillende opties voor toekomstige ontwikkeling zal in dit beleidsplan zijdelings worden ingegaan.

	blz
1. UITGANGSPUNTEN VAN BELEID	3
2. ACCENTEN EN PRIORITEITEN	4
2.1. Scheepsvondsten versus nederzettingsterreinen	4
2.2. Zoeken of onderzoeken	4
2.3. Aandachtsgebieden	5
2.4. Onderzoek en bescherming	5
3. DE HUIDIGE STAND VAN ZAKEN	6
4. OPTIES VOOR TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING	8
4.1. Inleiding	8
4.2. Knelpunten	9
4.2.1. Depotproblematiek	9
4.2.2. Grote conservering	10
4.2.3. Kleine conservering	10
4.2.4. Maquettebouw	11
4.2.5. Scheepsvondsten in Nederland anders dan in water	11
4.2.6. Museale presentatie	11
4.3. Organisatie	11
5. ONTWIKKELING VAN KERNTAKEN	13
5.1. Gepland veldonderzoek	13
5.2. Inventarisatie	14
5.3. Begeleiding en planologische ontwikkelingen	15
5.4. Waardestellende verkenningen	16
5.5. Samenwerking met duikgroepen en amateurarcheologen	17
5.6. Résumé van kerntaken	18
6. NOODZAKELIJK INSTRUMENTARIUM	20
6.1. Personeel	20
6.2. Gebouwen	20
6.3. Materieel	21
7. MEERJAREN RAMING	22
8. BESLUIT	23

1. UITGANGSPUNTEN VAN BELEID

Binnen de Nederlandse monumentenzorg vergt de zorg voor het cultureel erfgoed onder water een bijzondere aanpak. Dit is het directe gevolg van de ruimtelijke ligging van de betreffende monumenten en terreinen die zeer specifieke eisen stelt aan de technische uitvoering van onderzoek en bescherming.

Daarenboven bepaalt de ligging onder water tot op zekere hoogte de aard van het belang dat aan het cultureel erfgoed wordt gehecht. Slechts in zeer incidentele gevallen zal om redenen van esthetische of cultuurhistorische aard tot bescherming worden overgegaan. Steeds zal de wetenschappelijke betekenis de doorslag geven. Monumentenzorg onder water is daarmee archeologische monumentenzorg met onderzoek als doel en ratio.

Algemene uitgangspunten bij de zorg voor het cultureel erfgoed in Nederlandse wateren zijn dan ook het verrichten van gedegen veldonderzoek en bescherming van terreinen als basis voor een verstandig beheer van (principieel eindige) archeologische kennisbronnen. In het verlengde hiervan liggen enerzijds voortschrijdende ontwikkeling van methoden voor onderzoek en bescherming die toepasbaar zijn in het Nederlandse onderwatermilieu en anderzijds het veiligstellen van het archeologisch-wetenschappelijk belang in planologische procedures.

2. ACCENTEN EN PRIORITEITEN

2.1. Scheepsvondsten versus nederzettingsterreinen

Zowel bij onderzoek als bij bescherming gaat de meeste aandacht onder water uit naar overblijfselen die specifiek aan het water gebonden zijn zoals scheepsrestanten en oeververbindingen. Verdronken en overslibde nederzettingsterreinen krijgen minder aandacht. Die keuze is niet principieel. Zij wordt ingegeven door het feit dat overspoelde nederzettingsterreinen minder makkelijk herkend en gemeld worden. Toch komt daar nog bij dat onderzoek in den droge veelal goedkoper is en dat er dus goede argumenten moeten zijn om het onderzoek van een terrein onder open water te stellen boven het onderzoek van vergelijkbare archeologische afzettingen onder de grondwaterspiegel. Bij nederzettingsonderzoek lijken die argumenten zelden aanwezig.

2.2. Zoeken of onderzoeken

Het is volstrekt duidelijk dat een evenwichtig beleid van onderzoek en bescherming slechts kan bestaan bij gratie van een zo goed mogelijk overzicht over het totaal aan overblijfselen dat in de bodem behouden is. Enerzijds is het echter een illusie dat zo'n overzicht ooit volledig zal zijn. Anderzijds is zo'n overzicht slechts een hulpmiddel en mag het opstellen ervan niet onevenredig veel aandacht opeisen. Inventarisatie van vindplaatsen vindt -op basis van de meldingsplicht in de Monumentenwet- voornamelijk plaats op grond van informatie van derden. Dit zijn enerzijds overheids- en beheersorganisaties (waterschappen; waterstaat) en anderzijds particulieren (bedrijven; sportduikers). De afdeling die met de uitvoering van de Monumentenwet op locaties onder water is belast doet er goed aan deze informatie van derden steeds als uitgangspunt voor actie te nemen, liever dan zich in te spannen voor het localiseren van niet eerder gesignaleerde vindplaatsen. Wel moeten op basis van meldingen en op basis van systematische inventarisatie van vondstgegevens van derden waardestellende verkenningen worden uitgevoerd. Het is een goede gewoonte om de ontdekker en melder van een vindplaats zoveel als mogelijk is te betrekken bij de uitvoering van verkenningen, onderzoek of beschermingsmaatregelen ter plaatse.

2.3. Aandachtsgebieden

De zorg voor het cultureel erfgoed onder water strekt zich uit over het gehele territoir en over het Nederlands deel van het continentaal plat (NCP). Op grond van de 'meldingsdichtheid' en de geologische opbouw zijn binnen dit uitgestrekte gebied echter een aantal kleine gebieden aan te wijzen die bijzondere aandacht verdienen, vooral waar het gaat om het veilig stellen van het archeologisch belang in de planologische besluitvorming. Deze gebieden zijn hoofdzakelijk gelegen in de Waddenzee, de Zeeuwse en Zuid-Hollandse stromen, de Voordelta en langs de grote rivieren.

2.4. Onderzoek en bescherming

Prioriteiten in het archeologisch veldonderzoek worden bepaald door twee factoren. Enerzijds is er de mate waarin ter plaatse adequate bescherming mogelijk is. Anderzijds zijn er de onderzoeksthema's die op een bepaald moment in de wetenschap van bijzonder belang worden geacht. Uiteraard zijn deze wetenschappelijke prioriteiten tijdsbepaald. In het onderzoek van de Afdeling Archeologie Onder water is de bouwvolgorde van gladboordige schepen aan het begin van de Nieuwe Tijd momenteel een onderzoeksthema dat bijzondere aandacht krijgt. Het vormt de aanleiding tot gericht onderzoek met specifieke vragen die tien of twintig jaar geleden niet gesteld zouden zijn. Juist de geleidelijke verschuivingen in onderzoeksaccenten maken duidelijk dat de mogelijkheid tot adequate bescherming steeds als eerste overwogen dient te worden. Ook wanneer aan bescherming het primaat wordt verleend is er nog voldoende ruimte om aan het onderzoek zinvol richting te geven.

3. DE HUIDIGE STAND VAN ZAKEN

Toen in 1980 een eerste inventarisatie van de problematiek rond de archeologie onder water werd uitgevoerd was het al evident hoe groot het belang is dat aan het bodemarchief onder Nederlands water gehecht moet worden. Ook werd alras duidelijk hoezeer dit deel van het bodemarchief te lijden had van ongecoördineerde activiteiten en onduidelijke regelgeving. Hoewel al op dat moment een begin is gemaakt met inventarisatie en verkenning van vindplaatsen hadden voorlichting en aanpassing van regelgeving de eerste prioriteit. Naar aanleiding van incidenten rond de ontdekking van de 17^e eeuwse scheepsvondsten **Aanloop Molengat en Burgzand Noord III** werd in 1985 het primaat van de Monumentenwet gesteld, hetgeen uiteindelijk expliciet tot uitdrukking kwam in de Monumentenwet 1988.

Tevens werd in 1985 besloten een dienstonderdeel in het leven te roepen dat kon worden belast met de uitvoering van het overheidsbeleid t.a.v. het cultureel erfgoed onder water. Sedert 1 januari 1990 functioneert dat dienstonderdeel als onderdeel van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek: de Afdeling Archeologie Onder water (A.A.O.).

Bij het tot stand brengen van de afdeling is er steeds van uit gegaan dat de afdeling op termijn zou fuseren met het conglomeraat van dienstonderdelen dat zich in het kader van de aanleg en inrichting van de IJsselmeerpolders heeft toegelegd op scheepsarcheologisch onderzoek en wat daar zoal mee samenhangt (nathoutconservering; conserveringsonderzoek; museale presentatie; monumentenzorg. Het gaat om dienstonderdelen van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders -RIJP- die inmiddels afgeslankt is opgegaan in de Directie Flevoland van de Rijkswaterstaat.).

Aanleiding hiertoe vormde het gegeven dat in de Ministerraad van 23 mei 1986 is besloten dat genoemde dienstonderdelen zullen worden overgedragen van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat naar het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en dat hieromtrent intensief overleg zou worden gevoerd. Steeds zijn doublures in taken, functies en voorzieningen dan ook vermeden. Dit betekent evenwel dat de afdeling zoals deze thans functioneert zeer onevenwichtig is opgebouwd. Hoewel de grootste noden momenteel liggen bij archeologisch geschoold, duikend personeel is de afdeling ook wanneer daarin wordt voorzien vrijwel uitsluitend geëquipeerd om archeologisch veldwerk uit te voeren. Voor

een geïntegreerde aanpak van het onderzoek, maar ook voor de opvang en behandeling van vondstmateriaal uit het natte milieu leunt zij sterk aan tegen de dienstonderdelen in de polders.

Ondanks dat is het de afgelopen jaren gelukt aan alle aspecten van beleid in meer of mindere mate invulling te geven. Inventarisatie, bescherming, gepland onderzoek en onderzoek binnen het kader van de uitvoering van werken hebben daarin alle hun plaats, waarbij opgemerkt kan worden dat aan gepland onderzoek een hoge prioriteit is gegeven. De spreiding van activiteiten over de bovengenoemde aandachtsgebieden laat in zoverre te wensen over dat in de Zeeuwse wateren uitsluitend kleine verkenningen zijn uitgevoerd.

4. OPTIES VOOR TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING

4.1. Inleiding

Voor een bestendinging van het huidige beleid is het noodzakelijk dat een stabiele dienst met een evenwichtige opbouw en samenstelling met de uitvoering ervan wordt belast. De huidige A.A.O. biedt hiertoe een belangrijke aanzet; zij zal echter verder uitgebouwd moeten worden. Voor deze uitbouw dienen zich verschillende mogelijkheden aan.

Tot nog toe is er steeds van uitgegaan dat een en ander zal worden gerealiseerd door samenvoeging en integratie met de genoemde dienstonderdelen van voorheen de RIJP. Hoewel binnen de totale formatie die het betreft (max. ca. 25 plaatsen) nog met taken en functies zal moeten worden geschoven kan op die manier op betrekkelijk eenvoudige wijze een dienst tot stand worden gebracht die naar behoren is toegerust voor de uitvoering van het overheidsbeleid t.a.v. vindplaatsen onder water zowel als van schepen in droog of drooggemaakt gebied. Gedurende de overdrachtsonderhandelingen zijn veel problemen opgelost. Toch is het niet tot een afronding gekomen. Er is verschil van inzicht over de vraag of met de dienstonderdelen ook begrotingsmiddelen ten behoeve van de exploitatie van V&W naar WVC kunnen worden overgeheveld (max. f781.000,-).

Een reëel probleem is de keuze van standplaats en huisvesting van de dienst. De gebouwen die thans bij de diverse dienstonderdelen in gebruik zijn bieden specialistische voorzieningen, zijn echter op uiteenlopende locaties gelegen en vergen aanpassing voor een geïntegreerde aanpak.

Zo de overdracht niet plaats vindt dan zullen er afzonderlijke, nieuwe oplossingen moeten worden gevonden voor:

- de depotproblematiek m.b.t. scheeps- en onderwaterarcheologische vondsten;
- de problematiek van conservering van groot nat hout en overige grote objecten;
- de maquettebouw;
- de zorg voor scheepsarcheologische vondsten en monumenten in de IJsselmeerpolders;
- de zorg voor scheepsarcheologische vondsten elders in Nederland anders dan onder water.

Al deze punten hebben directe repercussies op het functioneren van de Afdeling Archeologie Onder water. Dat geldt ook voor de conservering van kleiner vondstmateriaal uit een nat milieu (metalen, ceramiek, voorwerpen van organisch materiaal). Tot nog toe leunt de afdeling ook wat dat betreft sterk op de voorzieningen in de polders.

Structurele oplossingen kunnen niet achterwege blijven. Zij moeten deel uitmaken van het beleid.

4.2. Knelpunten

4.2.1. Depotproblematiek

De noodzaak van goede voorzieningen voor depot- en conserveringsvraagstukken behoeft geen betoog. Problematisch is niet alleen het gegeven dat het bij scheeps- en onderwater vondsten gaat om voorwerpen uit een nat en zout milieu, maar ook het gegeven dat de afmetingen veelal veel groter zijn dan bij vondsten uit andersoortige opgravingen. Inpassing in het conventionele, terrestrische archeologische bestel zonder extra voorzieningen is om die reden niet mogelijk.

Ook bij een selectieve aanpak van onderzoek, beheer en behoud zijn op de schaal aangepaste voorzieningen noodzakelijk. De ratio voor het beheer en behoud van vondstmateriaal is niet uitsluitend gelegen in beschikbaar houden voor toekomstig onderzoek. Het beschikbaar stellen voor museale presentatie speelt een minstens even grote rol.

In de landarcheologie is gekozen voor een decentrale (provinciale) aanpak van depots. Relatief zijn de depots klein. Voor de onderwater- en scheepsarcheologie ligt het creëren van een **centraal** depot meer voor de hand. Het beheer van het depot dient in handen te zijn van de onderzoeksafdeling. Hoewel in de landarcheologie is gekozen voor een strikte scheiding tussen onderzoeks- en monumentenzorgtaken enerzijds en museale taken anderzijds ligt het -al was het maar vanwege de vervoerbaarheid van de omvangrijke stukken- voor de hand om m.b.t. de scheeps- en onderwaterarcheologie de functies van materiaalonderzoek, depot en presentatie althans ruimtelijk te koppelen.

In aanzet is het centrale depot gerealiseerd in de depotruimten te Ketelhaven en Lelystad, alsmede het velddepot nabij Nijkerk. Tot nog toe werd vondstmateriaal

dat door de A.A.O. is verzameld met enige regelmaat naar dit 'centrale depot' afgestoten. Zo dit in de toekomst niet meer mogelijk is zal een andere depotvoorziening moeten worden gerealiseerd. Voor een termijn van tien jaar valt daarbij te rekenen met een geclimatiseerd depot van ca. 100 m , een depot voor grote onderdelen van ca. 200 m , een buitenterrein van ca. 500 m en een velddepot van ca. 500 m .

4.2.2. Grote conservering

Ook in geval van een selectieve aanpak, waardoor conserveringsproblemen tot een minimum beperkt worden blijft het noodzakelijk bijzondere delen van het cultureel erfgoed een goede conserveringsbehandeling te geven. Het ontbreken van een grote vriesdrooginstallatie is in dat kader een groot gemis. De installaties voor conventionele PEG-conservering die in Ketelhaven zijn gerealiseerd kunnen al sedert 1973 het landelijk aanbod niet aan. Ook voor relatief belangrijke stukken heeft men daarom moeten kiezen voor de techniek van het 'geconditioneerd drogen'. Hoewel er in een aantal gevallen acceptabele resultaten mee bereikt zijn en deze relatief goedkope techniek ook zeker steeds overwogen moet worden kan zij geen volledig alternatief bieden voor het vriesdrogen. Zowel in het geval dat alle scheeps- en onderwater archeologische dienstonderdelen worden geïntegreerd als wanneer de A.A.O. zelfstandig verder moet zal deze moeten kunnen beschikken over adequate conserveringsinstallaties en deskundig uitvoerend personeel. Bij zelfstandige uitbouw zal dit personeel moeten worden aangetrokken.

4.2.3. Kleine conservering

Niet alleen voor de grote, maar ook voor de kleine conservering leunt de A.A.O. sterk aan tegen de dienstonderdelen in de polders. Eenvoudige -eerste hulp- conservering wordt binnen de afdeling verricht. In uitzonderingsgevallen wordt conserveringswerk uitbesteed of de hulp ingeroepen van het Centraal Laboratorium of het laboratorium van de R.O.B.

4.2.4. Maquettebouw

De maquettebouw heeft in het moderne scheepsarcheologisch onderzoek een niet weg te denken plaats. Om de ingewikkelde scheepsconstructies te doorgronden, te vergelijken en duidelijk te maken is het een onmisbaar hulpmiddel. De timmerwerkplaats in Ketelhaven is er specifiek op toegerust. Zo van integratie geen sprake is zullen voorzieningen en bezetting moeten worden gedupliceerd.

4.2.5. Scheepsvondsten in Nederland anders dan onder water

De zorg voor scheepsarcheologische vondsten en monumenten in de IJsselmeerpolders en voor scheepsarcheologische vondsten elders in Nederland anders dan onder water zal wanneer niet tot integratie wordt overgegaan buiten het taak- en gezichtsveld van de uit te bouwen A.A.O. vallen en dus ook buiten het bestek van dit beleidsplan. Volstaat hier dus de knelpunten te vermelden.

4.2.6. Museale presentatie

Bij de bespreking van de depotproblematiek is al aangestipt dat het m.b.t. de scheepsarcheologie de voorkeur verdient om de functies van materiaalonderzoek, depot en presentatie ruimtelijk te koppelen in een centrum voor maritieme archeologie. De uitzonderlijke rijkdom van het Nederlandse bodemarchief waar het gaat om scheepsresten en de belangrijke maritieme historie van dit gebied rechtvaardigen het tot stand brengen van zo'n centrum alleszins. Het museum voor scheepsarcheologie en de onderzoeksafdelingen van voorheen de RIJP en WVC vormen er tezamen de bestanddelen voor.

4.3. Organisatie

Een geïntegreerde dienst waarin de specialistische taken op het gebied van de onderwater- en scheepsarcheologie tezamen zijn gebracht verdient verre de voorkeur. Naast onderzoek en fysieke bescherming van scheepsresten en vindplaatsen onder water zullen specialistische conservering (groot nathout; materialen uit een zout, nat milieu), depotbeheer en museale presentatie tot de taken

behoren. Gezien de omvang van een dergelijke dienst, de geheel eigen structuur, het specialistische takenpakket en de bijzondere technische en ruimtelijke voorzieningen ligt het het meest voor de hand dat centrum voor maritieme archeologie als zelfstandige dienst te laten opereren.

In haar huidige, beperkte omvang is de A.A.O. per 1 januari 1990 als in belangrijke mate zelfstandige afdeling 'aangehaakt' bij de R.O.B. Het is een logische koppeling in zoverre dat de afdeling en de dienst belast zijn met de uitvoering van dezelfde wet. Merkwaardig is het gegeven dat de taakopdracht van de R.O.B. zich niet uitstrekt tot de periode na 1500, terwijl de Afdeling Archeologie Onder water zich in hoofdzaak bezig houdt met scheepsarcheologisch onderzoek dat betrekking heeft op de Nieuwe Tijd.

Bij realisatie van de overdracht van dienstonderdelen en het tot stand brengen van een geïntegreerde dienst zal de koppeling aan de R.O.B. opnieuw moeten worden overwogen. Argument vóór de koppeling is het gegeven dat uitvoering wordt gegeven aan dezelfde wet en hetzelfde overheidsbeleid. Argument ertegen is dat in de terrestrische archeologie is gekozen voor een volstrekt andere structuur van het depotbeheer en met name dat onderzoekstaken en taken van museale presentatie strikt gescheiden zijn. In de context van de Nederlandse scheepsarcheologie is deze scheiding allerminst gewenst.

Zo de overdracht van dienstonderdelen van V&W naar WVC niet plaatsvindt en dus gekozen wordt voor autonome uitbouw van de A.A.O. en nieuwe oplossingen voor depotproblematiek, dan is de huidige organisatiestructuur waarbij de afdeling ressorteert onder de R.O.B., de onderwaterarcheologie als apart onderdeel wordt opgevoerd op de Rijksbegroting, de afdeling een zelfstandig comptabele dienst is en relatief autonoom kan opereren in het uitgestrekte en specialistische taakgebied adequaat, zeker voor de werkingstermijn van dit beleidsplan.

5. ONTWIKKELING VAN KERNTAKEN

5.1. Gepland veldonderzoek

Ongeacht de organisatorische ontwikkelingen zal in het beleid van de Afdeling Archeologie Onder water het onderzoek ook in de komende jaren de hoogste prioriteit hebben. Het gegeven dat op de vindplaatsen **Aanloop Molengat** en **Scheurrak S01** meerjarig onderzoek is gestart zal voor de komende jaren ook het karakter van dit onderzoek bepalen.

De vindplaats **Aanloop Molengat** ligt op de Noordzee en stelt daardoor bijzondere eisen. Het aantal werkbare dagen is beperkt en de gekozen documentatiemethode (fotogrammetrie) eist in het veld bij herhaling ideale omstandigheden. Treden deze niet op dan kan ter plaatse geen voortgang worden gemaakt en moet de werkkraft elders worden ingezet. Door de planning te combineren met de planning van veldonderzoek in de Waddenzee (Vogelzand 46J, Burgzand Noord III en later Scheurrak S01) wordt hiervan operationeel slechts weinig hinder ondervonden. Tot noch toe konden er van de geplande zes veldwerkseizoenen ter plaatse echter slechts drie worden gerealiseerd. Het veldonderzoek zal dus op z'n vroegst in 1993 kunnen worden afgerond. Het betreft hier de overblijfselen van een zwaar beladen koopvaarder uit het midden van de 17^e eeuw. Wetenschappelijk het meest interessant is de lading die bestaat uit halffabrikaten. Het onderzoek aan het opgegraven materiaal levert belangrijke nieuwe gegevens over pre-industriële massaproductie in Centraal-Europa en houdt gelijke tred met het veldonderzoek. Bijzondere aandacht verdient de komende jaren het op basis van de fotogrammetrie ontwikkelen van een compleet 3-D databestand.

Anders dan bij de vindplaats **Aanloop Molengat** waren het bij de locatie **Scheurrak S01** niet zozeer beleidsmatige overwegingen die in 1987 de doorslag gaven tot het opstarten van meerjarig onderzoek. De bepalende factoren waren hier het wetenschappelijk belang van de vindplaats, de conserveringsconditie en de sterke erosie die ter plaatse optrad (optreedt), waartegen naar eerste inschatting geen beschermende maatregelen bestand zouden zijn. Drie opgravingscampagnes hebben duidelijk gemaakt dat het betreffende schip -een grote koopvaarder uit het eind van de 16^e eeuw- nog completer is dan aanvankelijk werd gedacht. Het onderzoek verloopt voorspoedig, de gekozen onderzoeksmethoden zijn adequaat. Het ligt in de bedoeling de complete scheepsconstructie te lichten, voor onderzoek te demonteren en te reconstrueren. In het veld

zal het ontmantelen van het stuurboordsboord met dekconstructies en vertuining de meeste problemen opleveren. Er valt mee te rekenen dat het veldwerk ter plaatse nog zeker vier veldwerkseizoenen in beslag zal nemen. Met ontmanteling en bestudering van de scheepsconstructie is in Alphen aan den Rijn een begin gemaakt, maar het is wel zeker dat deze 'grote' vondstverwerking met het veldwerk geen gelijke tred zal houden. Het is van groot belang dat zo spoedig mogelijk wordt begonnen met maquettebouw. Een tweede zeer belangrijke vondstgroep die veel aandacht vraagt is het gebruiksgoed van organisch materiaal, uiteenlopend van schoeisel en kleding, houten vaatwerk en leeftocht tot een uitzonderlijk grote hoeveelheid tuigageonderdelen en zeildoek. Deze vondstgroep alleen al maakt de vindplaats en het onderzoek internationaal uniek (in het nationale bodemarchief daarentegen komen zó rijke vondstcomplexen uit zeer uiteenlopende perioden voor. Ook die vondstcomplexen behoeven onderzoek en bescherming).

5.2. Inventarisatie

Inventarisatie vormt de basis van beleid. Toch wordt er bij de inzet van de beperkte mankracht van de afdeling niet de hoogste prioriteit aan gegeven. In feite wordt (en zal worden) volstaan met het administratief zo goed mogelijk bijhouden van vondstmeldingen van derden.

Van groot belang worden gerichte inventarisatieprojecten van een klein gebied geacht. Het proefproject archeologische streekinventarisatie Westelijke Waddenzee dat momenteel wordt uitgevoerd op basis van samenwerking tussen Provincie, Gemeente en Rijk (N-Holland, Texel, WVC) is daar een goed voorbeeld van. Vondsten en vondstgegevens van derden worden althans op papier bijeengebracht met de waardstelling van vindplaatsen als doel. Het proefproject loopt in maart 1991 ten einde. Er wordt naar gestreefd het project indien de evaluatie gunstig uitvalt te continueren.

Het uitvoeren van waardstellende verkenningen in het veld wordt apart behandeld.

5.3. Begeleiding en planologische ontwikkelingen

In het licht van de onvoorstelbaar grote schaal van het grondverzet dat in de natte zandwinning en waterbouw wordt verricht is het kritisch volgen van planologische ontwikkelingen van groot belang. Toch is (en blijft) de structurele inzet van de A.A.O. op dit punt beperkt. Enerzijds worden alle vergunningaanvragen voor nat grondverzet ingevolge het Rijks Regelement Ontgrondingen gescreend op eventuele consequenties ten aanzien van het cultureel erfgoed. De locatie van de bestekken wordt met andere woorden kritisch bekeken tegen de achtergrond van de bodemopbouw ter plaatse en de reeds binnen de Afdeling beschikbare vondstgegevens. Die vondstgegevens hebben over het algemeen betrekking op zaken die vrij aan het bodemoppervlak liggen terwijl zaken die diep in het sediment verscholen gaan door het grondverzet even zeer bedreigd worden en mogelijk van veel grotere importantie zijn. De juiste inschatting van het archeologisch potentieel van het betreffende gebied is in deze procedure dus van het allergrootste belang. In de praktijk doen zich dan drie mogelijke situaties voor:

1. Het archeologisch potentieel wordt zo groot geacht dat archeologisch onderzoek deel moet uitmaken van het project. In de fase van M.E.R. zal dat neerkomen op een vooronderzoek, d.w.z. een kritische studie van over de opbouw van het gebied beschikbare gegevens (vgl. de Standaard Archeologische Inventarisatie -SAI- van de R.O.B. met dien verstande dat zo'n vooronderzoek zich vooral moet richten op reconstructie van het gebied op basis van geologische en historisch-geografische gegevens). In de fase van de uitvoering zal onder verantwoordelijkheid van de afdeling aan het project een archeologisch onderzoeksteam moeten worden gekoppeld met een taakopdracht die uit het vooronderzoek voortvloeit. Een goed voorbeeld van deze gang van zaken is de uitvoering van het 'Sluffer'-slibdepot aansluitend aan de Maasvlakte. Plannen als die voor de realisatie van West-Flevoland of een nieuw slibdepot of een pompaccumulatiecentrale in de Voordelta kunnen in de komende jaren tot een vergelijkbare situatie aanleiding geven, die voor de realisatie van kustuitbreiding tussen Den Haag en Hoek van Holland (Kustlocatie Holland) in veel mindere mate.

2. Het potentieel kan groot zijn maar wordt te hypothetisch geacht om de onder 1. omschreven procedure te volgen. De vergunningaanvrager wordt in zo'n geval wel op het potentieel belang gewezen.
3. Het archeologisch potentieel wordt gering geacht. Dit is bij een zeer groot aantal zandwinprojecten het geval.

Hoewel vooraf geen maatregelen zijn getroffen kan in de onder 2. en 3. genoemde gevallen toch steeds op archeologica worden gestoten. Het is dan zaak dat de wetenschappelijke waarde daarvan zo snel mogelijk wordt ingeschat. Dit aspect komt ter sprake onder de kerntaak waardestellende verkenningen.

5.4. Waardestellende verkenningen

In de afgelopen jaren is prioriteit gegeven aan de uitvoering van gestructureerd en gepland onderzoek boven het zeer versnipperd uitvoeren van waardestellende verkenningen. Deze zijn arbeidsintensief, eisen -omwille van de veiligheid- een compleet en deskundig duikteam en leveren informatie die uitsluitend waardevol is als vervolgactie tot de mogelijkheden behoort. Toch zijn waardestellende verkenningen een absolute voorwaarde voor een zinnig monumentenbeleid. Op dit punt liggen momenteel de grootste knelpunten van de afdeling, vooral in operationele zin.

Zowel tijdens de uitvoering van werken als bij versnelde erosie ten gevolge van extreme omstandigheden zoals storm komen met grote regelmaat nog onbekende overblijfselen aan het licht. Steeds vaker ook worden dergelijke voorvallen aan de afdeling gemeld. Dat is een uitermate gunstige ontwikkeling. Steeds vaker wordt de afdeling hierdoor ook geconfronteerd met een moeilijk in te schatten noodsituatie. Alleen daar waar het potentiële belang op voorhand al duidelijk is kan een noodsituatie op de hierboven omschreven wijze worden vermeden of althans beheersbaar gemaakt. Een en ander betekent dat de afdeling tegen het snel uitvoeren van waardestellende noodverkenningen opgewassen dient te zijn. Het gebrek aan voldoende archeologisch geschoold duikend personeel komt hier nog sterker dan in het geplande onderzoek naar voren. Zeker bij vondsten tijdens de uitvoering van werken is adequaat optreden en een vlotte waardestelling waarop een beheersbeslissing kan volgen een absolute noodzaak. De geloofwaardigheid van de afdeling en het overheidsbeleid is in het geding.

Het moge duidelijk zijn dat noodmeldingen operationeel altijd enigszins een aanslag zullen doen op geplande werkzaamheden. Dat geldt te meer omdat de verzamelde gegevens snel moeten worden uitgewerkt. Bij echte noodsituaties ligt er noodzakelijkerwijs een grote nadruk op datering, zowel door analyse van eventuele bijvondsten als door dendrochronologische evaluatie van het scheepshout. Ook op dit punt kampt de afdeling momenteel met een groot capaciteitsprobleem.

Hoewel op noodverkenningen de nadruk ligt dient ook van vindplaatsen die anders dan bij de uitvoering van werken zijn aangetroffen de wetenschappelijke waarde te worden vastgesteld. Een belangrijk hulpmiddel hierbij is de systematische inventarisatie van waarnemingen van derden, zoals het proefproject beoogt dat momenteel in een deel van de Westelijke Waddenzee loopt. Steeds gaat het echter om vindplaatsen die op enigerlei tijd vrij aan het bodemoppervlak liggen of gelegen hebben. Inschatting van de mate van verval en erosie is dan van belang. Ook deze vindplaatsen moeten met andere woorden deskundig worden verkend waarbij bij de waardestelling rekening wordt gehouden met de mogelijkheden tot behoud. Om de achterstand die op dit punt zichtbaar is weg te werken zou een apart verkenningsteam bestaande uit vier personen meer dan 30 jaar werk hebben, wanneer wij ervan uitgaan dat een dergelijk team per jaar 10 tot 12 vindplaatsen kan evalueren. In werkelijkheid is de achterstand veel groter omdat gelijktijdig steeds nieuwe vindplaatsen zullen worden gemeld. Het geeft eens te meer aan hoe rijk het Nederlands bodemarchief is op het punt van vindplaatsen onder water.

5.5. Samenwerking met duikgroepen en amateurarcheologen

Zoals boven reeds gememoreerd is het een goede gewoonte en staand beleid van de afdeling om de ontdekker en melder van een vindplaats zoveel als mogelijk te betrekken bij de uitvoering van verkenningen, onderzoek of beschermingsmaatregelen ter plaatse. In veel gevallen gaat het hierbij om duikgroepen die het duiken als liefhebberij beoefenen en die een goede bekendheid hebben met de plaatselijke situatie. De liefhebberij is meer dan eens uitgegroeid tot een klein bedrijf. In de praktijk komt het er veelal op neer dat voor de uitvoering van werkzaamheden in het veld gebruik gemaakt wordt van het vaartuig van de ontdekker. Door op die wijze plaatselijk en naar behoefte een werkschip te huren behoeft de afdeling niet in een eigen vaartuig te voorzien. Het is

met andere woorden een voor alle partijen aantrekkelijke vorm van samenwerking.

Daarnaast is er met een aantal duikgroepen waarvan de leden zich langzaamaan ontwikkelen tot serieuze amateurarcheologen regelmatig formeel en informeel contact. De plaats die deze duikers innemen in het archeologisch bestel is een bijzonder belangrijke. Zij treden op als voorposten en verkenneren. Daar ligt ook hun voornaamste taak: signaleren van veranderingen en het verkennen van vindplaatsen. De kwaliteit van de waarnemingen is van groep tot groep verschillend maar er zijn groepen bij die zich met enige begeleiding snel tot goede, serieuze en systematische verkenningsteams hebben ontwikkeld.

In uitzonderingsgevallen doen deze groepen een beroep op de afdeling om min of meer zelfstandig een onderzoek uit te mogen voeren waarbij ook de bodem geroerd wordt. Wanneer het onderzoeksplan niet strijdig is met het belang van behoud dan wordt hierin toegestemd en neemt de afdeling de verantwoordelijkheid voor veldonderzoek dat de facto door derden wordt uitgevoerd. Het eventuele vondstcomplex blijft daarbij uiteraard staats eigendom, wat niet wegneemt dat tegen beheer door de groep zelf niet altijd bezwaar wordt gemaakt. Realia mogen uiteraard niet worden vervreemd.

In een dergelijk onderzoek wordt soms toegestemd op voorwaarde dat een en ander geheel door de initiatiefnemers wordt gefinancierd. In een enkel geval, waar het een onderzoek van een bedreigde vindplaats betreft dat de afdeling belangrijk vindt maar waartoe deze in de planning geen ruimte heeft wordt vanuit de afdeling niet alleen met raad bijgestaan, maar wordt in nauw overleg ook bijgedragen in de kosten.

5.6. Résumé van kerntaken

Als belangrijkste taak van de afdeling archeologie onder water wordt ook in de komende jaren het onderzoek gezien. Direct hieraan ondergeschikt moeten goede oplossingen worden gevonden voor conservering en depotbeheer hetzij in samenhang met de dienstonderdelen in de polders, hetzij onafhankelijk. De onderzoeksprojecten **Scheurrak SO1** en **Aanloop Molengat** zullen dit onderzoek in de komende jaren bepalen. Het geplande veldonderzoek zal steeds drie maal vier weken beslaan en worden uitgevoerd met inzet van een groot aantal vrijwilligers.

Overig veldwerk bestaat uit incidentele waardestellende verkenningen, veelal noodzakelijk gemaakt door uitvoering van werken of kust- dan wel oeverafslag. Hierbij kunnen slechts bij uitzondering vrijwilligers worden ingezet. Groot belang wordt gehecht aan de begeleiding van planologische ontwikkelingen. Waar nodig kan de afdeling hiertoe op projectbasis worden uitgebreid.

Inventarisatie en begeleiding van amateurarcheologen gaan min of meer hand in hand. Zowel de waardestellende verkenningen als de inventarisatie komen in de verdeling van inspanningen van de afdeling enigszins op het tweede plan.

6. NOODZAKELIJK INSTRUMENTARIUM

6.1. Personeel

Voor het verantwoord professioneel en veilig uitvoeren van veldonderzoek moet de afdeling beschikken over een formatie van minimaal 6,5 formatieplaats. Naast de administratieve medewerker en het (duikende) Hoofd van de afdeling komt dit neer op vier vaste duikende medewerkers met uiteenlopende specifieke taken en één projectmedewerker/assistent op contractbasis voor halve dagen.

Deze formatie werd ook in 1985 bij het besluit de afdeling op te richten als structureel minimum gezien. Tot nog toe is hiervan 4,6 formatieplaats ingevuld en ligt er sedert eind 1988 voor twee formatieplaatsen een claim. In de praktijk heeft de afdeling het structurele tekort aan duikende, ook bij de nazorg van het veldwerk in te zetten menskracht op kunnen lossen doordat al sedert 1985 enkele (dezelfde) vrijwillige medewerkers zo goed als vast aan de afdeling verbonden zijn. Dit is op termijn echter een te wankel basis om de structurele taakuitoefening van de afdeling op te bouwen. Gedurende de zomermaanden, wanneer het geplande veldonderzoek wordt uitgevoerd wordt extra menskracht ingehuurd en wordt een groot team van vrijwilligers gemobiliseerd.

Wil de afdeling meer aandacht kunnen besteden aan de kerntaak waardestellende verkenningen dan zal deze structureel niet met twee, maar met vier formatieplaatsen moeten worden uitgebreid (2 opgravingstechnici; 2 projectmedewerkers).

Zo er geen integratie met de dienstonderdelen in de polder plaatsvindt dan komt hier nog een claim van drie formatieplaatsen bij (conservator/restaurator hout en organische materialen; maquettebouwer; documentalist). De afdeling zal in dat geval moeten uitgroeien tot 10 à 12 formatieplaatsen (i.p.v. max. 25 bij integratie) teneinde slechts een deel van de taken die er liggen te kunnen realiseren (de zorg voor en het onderzoek van scheepsvondsten in den droge blijft dan buiten beeld).

6.2. Gebouwen

In het tijdelijk onderkomen aan de Eikenlaan te Alphen aan den Rijn heeft de A.A.O. de beschikking over adequate werkruimten, die (eventueel met kleine aanpassingen) als

zodanig in de komende vijf à tien jaar nog zullen kunnen voldoen. Bij een integratie met de dienstonderdelen in de polders zullen standplaats en huisvesting opnieuw moeten worden bekeken, bij het uitblijven hiervan zullen aanzienlijke aparte depotruimten moeten worden gerealiseerd (zie 4.2.1.).

6.3. Materieel

Hoewel het onderzoek onder water de inzet van maritieme middelen zoals schepen noodzakelijk maakt, is het de afgelopen jaren mogelijk gebleken incidenteel gebruik te maken van rijksvaartuigen van andere diensten en voor het gepland onderzoek plaatselijk op gunstige voorwaarde kleine vaartuigen in te huren. Dergelijke ad hoc oplossingen hebben zo hun nadelen, maar zijn dermate veel goedkoper dan het runnen van een eigen onderzoeksvaartuig dat het gekozen beleid ook in de komende jaren zal worden voortgezet. Het structurele niveau van materiële uitgaven van de afdeling kan zich op die wijze stabiliseren rond de f500.000,- op jaarbasis. Indien het noodzakelijk blijkt binnen de afdeling de maquettebouw en het conserveringswerk op te pakken dan zal het materiële krediet met ca. f100.000,- per jaar moeten worden verhoogd. Met het realiseren van een grote vriesdrooginstallatie is in dezen dan nog geen rekening gehouden.

7. MEERJAREN RAMING

Zoals uit het voorgaande mag blijken zijn er voor de toekomstige ontwikkeling van de Archeologie Onder water en de Scheepsarcheologie sterk uiteenlopende opties. Bij integratie met de dienstonderdelen in de polders zou het de voorkeur verdienen dat deze knoop zo spoedig mogelijk wordt doorgesneden zodat zo spoedig mogelijk zicht kan worden verkregen op de aldan geldende randvoorwaarden. De A.A.O. zou met de huidige huisvesting, een formatiesterkte die op 6,5 gebracht is en een structureel materieel krediet van f500.000,- een substantieel aandeel vormen van het aldan te vormen conglomeraat.

Bij afzonderlijke uitbouw zal deze in de komende vijf jaar gefaseerd moeten worden gerealiseerd. Het materieel krediet zal daartoe over die periode geleidelijk tot f600.000,- moeten worden verhoogd. Aan de huisvesting zullen in die periode enkele (kleine) aanpassingen moeten plaatsvinden. Voor de depotproblemen zal een afzonderlijke oplossing moeten worden gevonden. De formatie zal moeten worden uitgebreid met twee plaatsen in 1991, twee plaatsen in 1992, en één plaats in elk van de drie daaropvolgende jaren.

8. BESLUIT

Het voorliggende beleidsplan heeft als belangrijke beperking dat het slechts betrekking heeft op één van de samenstellende delen waaruit een goed werkend uitvoeringsinstrument voor het beleid op het terrein van de scheeps- en onderwaterarcheologie kan worden gecreëerd. Integratie van de verschillende onderdelen, waardoor de inspanningen op het terrein van onderzoek en bescherming van het cultureel erfgoed onder water worden gecombineerd met die op het terrein van de scheepsarcheologie biedt echter het meeste perspectief. Het verdient verre de voorkeur om de taken van bescherming, onderzoek, conservering en depotbeheer althans ruimtelijk te combineren met die van voorlichting en museale presentatie. Worden deze taken ook formeel opgenomen in het takenpakket van een geïntegreerde dienst dan zal deze afzonderlijk en niet binnen R.O.B.-verband functioneren.

Het voorliggende beleidsplan beoogt slechts richting te geven aan de activiteiten van de Afdeling Archeologie Onder water ongeacht de uiteenlopende opties voor toekomstige ontwikkeling. De kerntaken zijn inventarisatie, begeleiding van planologische ontwikkelingen, waardestellende verkenningen en onderzoek. Aan onderzoek wordt in de huidige ontwikkelingsfase de hoogste prioriteit gegeven. Om het geschetste beleid veilig en naar behoren vorm te geven zal de afdeling op de reeds in 1985 voorziene sterkte moeten worden gebracht, hetgeen neerkomt op een uitbreiding met twee formatieplaatsen. Teneinde meer waardestellende verkenningen uit te kunnen voeren en aldus het beleid een bredere basis te geven zullen nog eens twee formatieplaatsen nodig zijn.

De uiteenlopende opties voor toekomstige ontwikkeling hebben uiteraard gevolgen voor het functioneren van de afdeling. Wil deze zonder integratie met de afdeling in de polders kunnen voortbestaan dan is boven het voornoemde een uitbreiding met drie formatieplaatsen absoluut noodzakelijk.